

EEN FEESTJE VOOR JOHAN

NATASCHA ALBERS, GZ-PSYCHOLOGE

VANBOEIJEN

leren van
casussen

beschrijf je eigen casus

EEN FEESTJE VOOR JOHAN

INTRODUCTIE

Mijn naam is Natascha Albers en ik werk als GZ-psychologe bij Vanboeijen, een zorgorganisatie voor mensen met een verstandelijke beperking. Hier heb ik Johan leren kennen, een temperamentvolle man. Maar ook een man voor wie het leven moeilijk en chaotisch is en die met zijn gedrag voor chaos en handelingsverlegenheid in zijn omgeving zorgde.

In deze aflevering wil ik graag vertellen hoe we met behulp van de ASS-wijzer anders zijn gaan kijken naar het gedrag van Johan. Hierdoor is het motto van begeleiding verandert van 'Houd je aan het dagprogramma' in 'Maak er samen een feestje van'.

PROBLEEMSITUATIE

Johan is een man van 53 jaar. Als kind ontwikkelt Johan zich anders dan andere kinderen, hij heeft een verstandelijke beperking. Hij blijft achter en krijgt ernstige epilepsie. Zijn ouders kunnen hem – mede vanwege zijn temperament volle karakter– niet zelf meer verzorgen. Als hij 17 is, verhuist Johan naar Vanboeijen.

Johan schreeuwt hard, kleedt zich uit, gooit met spullen. Bij Vanboeijen krijgt men steeds meer moeite met zijn dwarse gedrag, wat leidt tot meer time-outs, fixeren in een stoel en afzondering.

Als Johan 30 is, wordt een autisme spectrum stoornis vastgesteld. Een benadering met een vaste structuur en time-outs in een aparte ruimte, hebben niet het gewenste effect. Integendeel, het gedrag van Johan wordt steeds grilliger en zorgt voor veel onrust bij andere cliënten. Johan is steeds minder in de groep en meer in zijn eigen appartement. Ook de momenten van afzondering nemen toe. Begeleiders hebben niet het gevoel invloed te hebben op het gedrag van Johan en dit roept veel frustratie op. Dit heeft tot gevolg dat er ook binnen het team veel discussie ontstaat en dat er geen vertrouwen is in de afspraken die zijn gemaakt. De handelingsverlegenheid is

groot en we vragen ons af: hoe kunnen we spanningen bij Johan voorkomen of ombuigen, waardoor afzondering niet meer nodig is?

BEELDVORMING

Johan is altijd erg aanwezig in een ruimte. Met zijn vuurrode haar en temperamentvolle karakter kun je hem niet missen. Hij kan op een luidruchtige manier genieten van activiteiten en contact, maar ook als hij stress ervaart maakt hij veel geluid.

Johan heeft een ernstige verstandelijke beperking en een stoornis in het autistische spectrum. Daardoor is er sprake van forse informatieverwerkingsproblemen.

Een autisme spectrum stoornis zorgt voor veel chaos en stress en binnen de ASS-wijzer wordt het beeld van een emmer gebruikt. Johans emmer loopt vol met alles wat hij niet begrijpt, waar hij last van heeft, wat hem energie kost. De emmer wordt voller en voller en totdat de emmer overloopt. Johan probeert op zijn eigen manier zijn emmer leger te maken, dat wordt binnen de ASS-wijzer eigen ordening genoemd. Meer informatie over de ASS-wijzer vind je in de bijlage.

Door de ASS-wijzer begrijpen we het gedrag van Johan beter. We herkennen nu wat Johan doet om zichzelf staande te houden, om zijn emmer leger te maken. Johan ordent op prikkels. Dat wil zeggen dat hij probeert de chaos te verminderen door bepaalde prikkels uit te sluiten of door zich juist op bepaalde prikkels te richten.

Zien is zijn belangrijkste informatiekanal. Hij scant voortdurend in zijn omgeving of alles nog klopt en hij raakt snel van streek als hij iets anders ziet dan hij verwacht. Als hij ziet dat het buiten opeens regent, dan veroorzaakt dit onrust. Een vogeltje in het raamkozijn, een monteur die in de groep komt, een auto die op een parkeerplaats wordt gezet; het zijn visuele veranderingen in de omgeving die leiden tot een vollere emmer, en dus tot onrust bij Johan.

Ordening in prikkels zie je bij hem ook terug in de manier waarop hij omgaat met materiaal. Hij maakt stapeltjes van allerlei verschillende materialen zoals legoblokjes, kaartjes en puzzelstukjes. Hij kan hier urenlang mee bezig zijn en maakt de prachtigste patronen. Eenmaal bezig, kan hij moeilijk stoppen. Het doorbreken van

deze activiteit levert veel spanning op, immers, *zijn* ordening wordt verstoord. Hierdoor is het vaak moeilijk om zijn dagprogramma te volgen.

Johan ordent ook op personen. Daarmee brengt hij *op zijn eigen manier* orde en voorspelbaarheid in het contact met begeleiders. Hij maakt namelijk contact door de begeleider aan te raken met een natte vinger met speeksel of snot. Voor de begeleider is dit natuurlijk onaangenaam, maar het is moeilijk om dit patroon bij Johan te doorbreken.

En Johan ordent op ruimte. Hij creëert houvast door te bepalen hoe een ruimte wordt gebruikt. Voor Johan is het moeilijk om de ruimte met anderen te delen. Hij heeft wel een eigen plekje, maar vaak neemt hij de hele ruimte in. Hij gaat op plekken van andere cliënten zitten en doet daar zijn activiteiten. Als hij daar eenmaal zit, is het bijna onmogelijk om hem daar weg te krijgen.

Maar hoeveel Johan ook ordent, het is onvoldoende om de chaos te beheersen, er gebeuren immers altijd onverwachte dingen. Uiteindelijk leidt het tot meer stress.

Bij stress maakt Johan hoge geluiden, hij schreeuwt steeds harder. Hij kleedt zich uit en gooit met schoenen. Johan wordt naar zijn eigen ruimte, een specifieke gedeelte van zijn eigen kamer, gestuurd en de deur wordt op slot gedaan. Hij heeft dan een vaste routine: hij kleedt zich uit, plast en poept op de grond. Tenslotte kruipt hij onder een dekentje.

Op deze manier vermindert de stress, wordt zijn emmer leger en is hij rustig. Hij kleedt zich met hulp weer aan, de ruimte wordt schoongemaakt en zijn dagprogramma wordt vervolgd... totdat er opnieuw stress ontstaat. Dan volgt opnieuw de cyclus van probleemgedrag, afzondering en weer tot rust komen. Deze cyclus wordt voor Johan zo'n vast patroon, dat hij steeds vaker *zelf* naar zijn ruimte gaat en de deur op slot wil hebben.

Johan is door zijn gedrag en temperamentvolle karakter een man die zeer aanwezig is in de ruimte, wat voor anderen storend kan zijn. Daarom en ook om in zijn behoefte aan ordening te voorzien probeert ook de begeleiding op verschillende manieren ordening aan te brengen in de voor Johan chaotische wereld. Daarbij sloot

men aan op Johans eigen manier van ordenen, vanuit de veronderstelling dat daardoor de stress kan afnemen.

Er is een vast dagprogramma gemaakt met de volgende kenmerken. Op Johans voorkeur voor ordening op prikkels werd aangesloten door het aantal prikkels te reduceren. Immers, minder prikkels leidt tot minder overprikkeling. Ordening op personen doet men door het contact te beperken en te standaardiseren met handelingsafspraken. En op zijn ordening op ruimte sluit de begeleiding aan door Johan voornamelijk binnen zijn appartement te begeleiden. Hij komt nauwelijks meer in de gezamenlijke huiskamer.

Dit alles heeft onvoldoende effect. Johan ervaart nog steeds veel stress, en het schreeuwen en zichzelf uitkleden komt veel voor. Afzonderen gebeurt daarom steeds vroeger in het proces van spanningsopbouw. Het patroon *'wanneer Johan in de stress raakt wordt hij afgezonderd'* is zo'n ingebakken patroon geworden voor zowel Johan als zijn begeleiders dat het moeilijk lijkt om daar iets in te wijzigen.

Een ander negatief gevolg van dit patroon is dat Johan steeds meer alleen is en steeds minder contact heeft met andere mensen, in het bijzonder met zijn begeleiders. En eigenlijk heeft hij zijn begeleiders hard nodig heeft om zich staande te kunnen houden in de voor hem chaotische wereld.

INTERVENTIES

Met de ASSwijzer werd duidelijk dat en hoe Johan stress probeert te verminderen en waarom dat niet lukt. Ook werd duidelijk dat als de begeleiding meegaat in de voorkeursordening van Johan, dit averechts werkt en dat daarmee de problemen toenemen. Met andere woorden, de emmer van Johan bleef vol en liep vaak over.

Volgens de methodiek van de ASSwijzer moet daarom gekozen worden voor een *andere* manier van ordenen dan de voorkeursordening van Johan zelf; dus ordening op een gebied waarop hij nu zelf niet of nauwelijks ordent. Dat biedt kansen om de emmer leger te maken zodat Johan meer aankan. Nogmaals, meer uitleg over de achterliggende gedachte bij de ASSwijzer vind je in de bijlage.

INTERVENTIE 1 ORDENING OP ACTIVITEITEN

De eerste interventie is er op gericht om Johan ordening te bieden op een gebied waarop hij niet uit zichzelf ordent, namelijk dat van activiteiten. Zowel het verloop van activiteiten als de overgangen ertussen krijgen de aandacht.

Bij de activiteiten is het voor Johan belangrijk dat ze een duidelijk begin en einde hebben. Daarom is per activiteit beschreven hoe deze begint en eindigt. Voor de meeste activiteiten geldt dat als alles is neergelegd de activiteit klaar is en opgeruimd kan worden.

Ook is een overgangsvoorwerp geïntroduceerd. Voor Johan is dit een witte kaart. Als hij deze in de brievenbus doet, krijgt hij van de begeleider een voorwerp te zien dat verwijst naar de volgende activiteit. Het visualiseren van zijn programma, direct in het hier en nu geeft Johan zoveel duidelijkheid dat het vaste dagprogramma kan worden losgelaten; hij gaat van activiteit naar activiteit.

INTERVENTIE 2 VERBETEREN VAN CONTACT

De tweede interventie is gericht op het verbeteren van het contact tussen Johan en de begeleiders. Er wordt 1-op-1 begeleiding ingezet in de middag en de avond. In deze 1-op-1 momenten doet de begeleider samen met Johan activiteiten. Zowel Johan als de begeleider moeten in het begin erg wennen aan het samen doen van activiteiten. Voor Johan is het moeilijk dat de begeleider in zijn appartement is, want daar was hij altijd alleen. En voor de begeleider is het zoeken naar het juiste samenspel. Maar er ontstaat meer contact, de begeleider leert door de individuele momenten Johan beter kennen.

Een belangrijke factor in het verbeteren van het contact is het invoegen van stoeimomenten in het dagprogramma. Johan kan erg genieten van 'kiekeboe'-spelletjes en gooit graag een handdoek over het hoofd van de begeleider. Hij hoopt dan dat de handdoek ook over zijn hoofd wordt gedaan en zo ontstaat er een mooie interactie. Doordat er meer ruimte is voor positieve contactmomenten en een positief actie-reactiespel, komt het aanraken met een natte speekselvinger minder voor.

Probeert Johan wel op deze manier contact te maken, dan kan de begeleider dit gemakkelijk ombuigen.

Doordat het contact beter verloopt, krijgt Johan meer vertrouwen in zijn begeleider. De begeleiders krijgen er meer vertrouwen in dat zij het gedrag van Johan kunnen beïnvloeden. Er is meer inzicht in het beeld van Johan en hierdoor begrijpt de begeleider beter wat Johan wil aangeven met hoge geluiden en schreeuwen. De begeleider herkent dit nu als eerste signaal van Johan dat hij iets niet begrijpt en kan hem nu meer ondersteunen door aan te geven dat Johan wordt gehoord. De begeleider reikt Johan zijn hand en geeft Johan de mogelijkheid om aan te wijzen wat er is. Dat helpt in veel gevallen al. Meestal is er iets in de omgeving wat in de ogen van Johan niet klopt. Als er toch onduidelijkheid blijft, kan het afsluiten van de activiteit helpen of loopt de begeleider met Johan even naar een andere ruimte.

INTERVENTIE 3 BIEDEN VAN VARIATIE

De derde interventie ontstond onverwacht. Toen we onderzochten welke activiteit of welk onderdeel in zijn dagprogramma altijd een succes was, bleek uit gesprekken met de begeleiders, dat het bezoek aan de speel-o-theek altijd goed verloopt. Johan gaat 1 keer per week naar de speel-o-theek en zoekt hier dan zelf twee activiteiten uit. De speel-o-theek is klein, in de ruimte staan 2 enorme kasten vol met speelgoed en Johan kan zich daar heel lang vermaken. Hij is ontspannen en onderzoekt alle materialen en maakt uiteindelijk een keuze. Hierdoor ontstond de hypothese dat het kennelijk voor Johan belangrijk is om te kunnen kiezen, en dat hij mogelijk veel meer variatie nodig heeft dan wij altijd hebben gedacht. Om dit te toetsen is er binnen dagbesteding en binnen de woning een grote kast voor Johan gekomen met verschillende activiteiten. Over het algemeen activiteiten waar hij op zijn manier patronen mee kan leggen of mee kan wapperen. Dit blijkt een schot in de roos. In het dagprogramma staan nu geen vaste activiteiten meer, maar krijgt Johan de verwijzer 'sleutel' te zien, wat betekent dat hij uit de kast een activiteit mag kiezen.

Na een paar maanden wordt opgemerkt dat het kiezen uit de kast minder goed verloopt. Johan heeft meer moeite met kiezen en speelt minder lang met de materialen. Een deel van de activiteiten worden vervangen door andere activiteiten

en daarna gaat het weer veel beter. Johan heeft dus steeds variatie en nieuwe prikkels nodig. De afspraak is nu dat iedere week de helft van de activiteiten worden vervangen en dat Johan maandelijks een nieuwe activiteit in zijn kast krijgt.

We denken achteraf dat we het slagen van deze interventie als volgt kunnen verklaren: Johan is een patronenman, het leggen van patronen helpt hem om zijn stress te verminderen en zijn emmer leger te maken. Maar steeds hetzelfde patroon helpt hem niet meer, het vermindert de stress niet meer. Door variatie te bieden in o.a. de materialen helpt deze activiteit hem wel om de chaos van het dagelijks leven beter aan te kunnen. Maar ik nodig u graag uit om gebruik te maken van de mogelijkheid te reageren op deze presentatie met misschien wel een andere verklaring voor deze ontwikkeling.

RESULTATEN

RESULTATEN VOOR JOHAN

De interventies hebben veel opgeleverd voor Johan en de begeleiders. Ten eerste ervaart Johan meer duidelijkheid, dankzij de nieuwe ordening die de begeleiding hem biedt. Dankzij het overgangsvoorwerp en visualisatie kan het dagprogramma flexibel worden ingevuld wat tegemoet lijkt te komen aan zijn behoefte aan variatie, waarbij Johan zelfs eigen keuzes kan maken.

‘Maak er samen een feestje van’ is nu het motto, in plaats van ‘Houd je strak aan het dagprogramma’. Door meer invulling en variatie in zijn dagprogramma heeft Johan heeft minder last van veranderingen in zijn omgeving. Hij ziet ze wel, maar is hierdoor minder van slag, omdat hij meer bezig is met zijn eigen activiteit.

Johan heeft meer vertrouwen in de begeleider doordat er meer positieve contactmomenten zijn. Hij voelt zich meer gehoord. We zien Johan genieten van de contactmomenten met de begeleider. Johan zoekt vaker zelf contact, door de hand van de begeleider te pakken en samen naar de volgende activiteit te gaan.

De stress loopt minder hoog op, omdat begeleiders voldoende handvatten hebben om oplopende spanning om te buigen. De probleemgedragingen, zoals schreeuwen

en uitkleden en het innemen van veel ruimte, komen daardoor nauwelijks meer voor. Afzondering is niet meer nodig. Johan brengt meer tijd door in de gezamenlijke huiskamer. Daar doet hij zijn activiteiten aan zijn eigen tafel. Daarnaast blijft het belangrijk dat hij ook alleen in zijn appartement activiteiten kan doen. Hierin de juiste balans zoeken blijft belangrijk.

GELEERDE LESSEN

Wat belangrijk is geweest in dit traject is het feit dat er, door de ASSwijzer en de individuele begeleiding, ruimte is gemaakt om anders kunnen kijken naar het gedrag van Johan. Door te zien dat Johan ordening en voorspelbaarheid nodig heeft én door te zien dat niet moet worden meegegaan in de wijze waarop hij dat zelf probeert te creëren, ontstond de mogelijkheid om Johan anders te begeleiden. Johan blijkt dan niet de man te zijn die hecht aan opperste voorspelbaarheid, die helemaal niet tegen prikkels kan en bij wie alles vast moet liggen. Nee, Johan is een man die houdt van variatie en van mensen. Johan had geen behoefte aan minder en vast, maar juist aan meer en flexibel.

De positieve houding van begeleiders om ingesleten patronen te doorbreken is daarbij van grote invloed geweest.

De interventies die zijn ingezet hebben tot een goed resultaat geleid, maar opmerkzaamheid blijft belangrijk. Johan blijft een man met een vurig temperament en dat vraagt blijvend intensieve ondersteuning. Het risico dat zowel Johan als de begeleiders terugvallen in oude patronen blijft aanwezig. Zeker voor Johan, want dat is jarenlang zijn overlevingsstrategie geweest.

AFSLUITING

Dit was de casus Een feestje voor Johan. Reacties/vragen zijn uiteraard welkom. Die kunnen online, via de website worden geplaatst. Bijlagen kunnen worden geopend door op het paperclipje te klikken. Bedankt voor het luisteren.

Bezoek de website van leren van casussen: <http://lerenvancasussen.cce.nl>

Bezoek de website van het CCE: <http://www.cce.nl>

Bezoek de website van Vanboeijen: <http://www.vanboeijen.nl>

*Dit project is mogelijk gemaakt door Fonds NutsOhra.
NutsOhra geeft financiële ondersteuning aan projecten op
het gebied van de gezondheidszorg en
heeft daarbij voorkeur voor projecten die leiden tot
verbetering van kwaliteit van leven van mensen met een
ziekte, beperking of risico.*

